

ישראל (יש שישים ריבוא אותיות לתורה)

והאות הפרטית בתורה

א.הקדמה.

ב.מספר האותיות בתורה.

ג.משמעות המספר שישים ריבוא.

ד.האות הפרטית בתורה.

ה.תורה לשמה.

ו.אינדודואליות בלימוד תורה.

ז.האחריות בלימוד תורה.

א.הקדמה.

מובא בגמרא בקידושין דף ל, א:

לפיכך נקראו ראשונים סופרים - שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, שהיו אומרים: וא"ו דגחון - חציין של אותיות של ספר תורה, דרש דרש - חציין של תיבות, והתגלח - של פסוקים, יכרסמנה חזיר מיער - עי"ן דיער חציין של תהלים, והוא רחום יכפר עון - חציין דפסוקים... תנו רבנן: חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ספר תורה, יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה

יש לשאול מדוע הגמרא איננה מציינת את מספר האותיות שבתורה, והלא הגמרא הדגישה כי הסופרים נקראו סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה.

דורשי רשומות דרשו: ישראל ראשי תיבות יש שישים ריבוא אותיות לתורה¹.

על דרשה זו יש לשאול, והרי בתורה מצאנו רק שלושים ריבוא אותיות² מדוע לא דרשו ישראל ראשי תיבות יש שלושים ריבוא אותיות לתורה, כיצד הגיעו אותם דורשי רשומות למספר כפול מהמצוי לפנינו? ומה החשיבות של מספר האותיות בתורה שבעיקבותיה דרשו חז"ל דרשה זו? ננסה לעמוד על משמעותה של דרשה זו ועל השלכותיה.

¹המקור לדרשה זו הוא בזהר (זהר חדש, שיר השירים, תרס"א): "דסלקין אתוון לשיתין ריבוא כחושבן שבטיהון דישאל דאינון תריסר וסלקין לשיתין ריבוא אוף הכי אתוון כד אתמלו סלקין לשיתין אלף, בית, גימל....אלין אינון סליקו אתוון לשיתין ריבוא בגין למהוי שלימו ברזא דאתוון בשייפי כולהו" (ובתרגום הסולם: עד שהאותיות עולות לשישים ריבוא, כחשבון שבטי ישראל, שהם יב' ועולים לשישים ריבוא, אף האותיות כן, כשהן מתמלאות עולות לשישים: אלף, בית, גימל....אלו הן עולות האותיות לשישים ריבוא כדי שתהיה שלמות בסוד האותיות בכל האברים).

²המספר המדויק הוא 304,805 אותיות.

ב. מספר האותיות בתורה.

בימינו אין כל בעיה לעמוד על מספר האותיות המדויק שבתורה, שהרי הוא מופיע בסופו של כל חומש מצוי, ויש לשער שגם בימי חז"ל היה המספר ידוע ומפורסם, אי"כ כיצד ניתן להבין את הדרשה הנ"ל ?

יש שניסו להסביר כי ניתן להבין דרשה זו גם כפשוטה, דהינו, ניתן למצוא בתורה שש מאות אלף אותיות ע"י, ובעזרת צורות מצורות שונות.

הפני יהושע³ מבאר דרשה זו בכמה אופנים לאחר שהוא מעלה את השאלה בה פתחנו : והואיל ואתא לידי שנקראו הראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה אימא בהו מילתא דהוי קשיא לי כמה שנים, לפי שמצאנו בספרים קדמונים ואחרונים שמספר כל האותיות שבתורה הם שישים ריבוא ועל זה רומז ישראל שנוטריקון שלו יש שישים ריבוא אותיות לתורה... ועמדתו משתומם ומתפלא לפי חשבון חמישים פסוקים שיערתי בליבי שלא יהיו אותיות התורה כי אם חצי ערך החשבון המוזכר עד שראיתי בספר חסד לאברהם שהרגיש בזה וכתב שנמצא שאותיות התורה הוא שלושים ואחד ריבוא.

התרוץ הראשון שמביא הפני יהושע הוא מהחסד לאברהם :

אלא מה שנמצא שאותיות התורה עולים שישים ריבוא היינו השבעה ועשרים אותיות האלפא ביתא עם מנצפ"ך במילויין ומילוי דמילוי.

המספר בו נקטו הדרשנים (שישים ריבוא) אינו בא לציין את מספר האותיות שבתורה אלא את הגמטריה של האותיות המרכיבות את הא"ב במילוי ומילוי דמילוי (למשל ערכה של האות א' במילוי ומילוי דמילוי הוא 266 : האות א' מורכבת מהאותיות : אל"ף, למ"ד, פ"א שהגמטריה שלהם היא 266. ערכה של האות ב' הוא 912 וכו'). הסבר זה מעצים את קושיתנו, מה באו חז"ל ללמדנו בדרשה זו? מה גם שלפי צורת חישוב זו הפער בין המספר אליו הגענו לבין המספר אליו רצינו להגיע רק גדל.

ההסבר השני שמביא הפני יהושע מבוסס על הגמרא במסכת מגילה דף ג,א :

אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב : מאי דכתיב "ויקראו בספר תורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא". ויקראו בספר תורת האלהים - זה מקרא, מפרש - זה תרגום, ושום שכל - אלו הפסוקין, ויבינו במקרא - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה : אלו המסורת.

וכך מסביר הפני יהושע:

מאחר שמצאנו שמספר האותיות שבתורה ממש הן ל"א ריבוא א"כ מצינן למימר ג"כ שהן שישים ריבוא עם התרגום שנמסר ג"כ בסיני, כדאיתא במדרש ובספרים קדמונים הרבה מאוד וביחוד בספר של"ה בענין שנים מקרא ואחד תרגום.

אמנם עדין יש לשאול, מה הצורך בדרשה זו ומה בא מספר זה ללמדנו?

עוד הסבר שמביא הפני יהושע:

נראה לי לפרש בעניין יותר מרווח שכל אות מאותיות התורה יש לה שתי בחינות קדושות ממש, עניין שהכתיבה שנכתב באצבע אלוקים ועניין קדושת הקריאה שדיבר הקב"ה עם משה, וכדכתיב "אחת דיבר אלוקים שתים זו שמעתי" ורואים את הנשמע ושומעים את הנראה ואמרינן נמי יש אם למקרא ויש אם למסורת וראיה ברורה לדברי שהרי כל האותיות נאצלו מהשם הקדוש הויה ב"ה ולא כשהוא נכתב הוא נקרא⁴, וא"כ כל התורה כיוצא בה הכתיבה לחוד והקריאה לחוד, וא"כ מצינן למימר שעולין שישים ריבוא: ל"א ריבוא דכתיב וכ"ט ריבוא דקריין, וכמה אותיות לרוב שאין ניכריו כלל במבטא ואין בהן אלא בחינת כתיבה כאותיות ה' וא' שבאמצע התיבה.

הפרי צדיק (תחילת פרשת שמות) מסביר באופן אחר:

שכל אות מחובר מאותיות, כמו ל' ומ' הם נ' ו-ו', צ' הוא נ' ו-י', ש' הוא שלוש ו', א' ו-ב' הם יודים ו-ו' וכדומה⁵.

תרוצים אלו, אף על פי שמקוריים הם⁶, אינם מדויקים ואינם עונים על השאלות שהעלינו, מה באה דרשה זו ללמדנו ולמה בחרו חז"ל דוקא מספר זה, לכן נראה לומר כי כמו הדרשה כך גם הם אינם באים למסור לנו אינפורמציה טכנית על מספר האותיות בתורה, אלא ללמדנו רעיון מחשבתי אמוני כל שהוא. במאמר ננסה לעמוד על הרעיון העומד מאחורי הדרשה "יש שישים ריבוא אותיות לתורה".

³ קידושין ל,א.

⁴ שם הויה-נכתב הויה ונקרא כשם אדנות.

⁵ וכן מופיע בלבוש אורח חיים סימן לו'.

⁶ עיין ניצוצי זוהר בהוצאת מוסד הרב קוק, עמודים קכו'-קכז', שסוקר גם את כל שאר התרוצים ונשאר בצ"ע, ועיין תחומין כא', עמודים 555-560, במאמרו של ד"ר משה כ"ץ המביא את תרוצו של בעל ה"ועבד הלוי", מסבירו ומוכיח כי תרוצו מדויק לחלוטין.

ג. משמעות המספר שישים ריבוא.

המספר שישים ריבוא מופיע במספר מקומות מרכזיים (מספר היוצאים ממצרים למשל) ומובן כי מספר זה בעל משמעות עמוקה ומיוחדת.

נאמר בגמרא בברכות נח, א:

הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין פרצופיהם דומים זה לזה.

ומסביר רש"י:

כשרואה חיל גדול של שישים ריבוא אומר ברוך חכם הרזים - שיודע מה שבלב

כל אלו.

יש לשאול מדוע נקבעה ברכה דווקא על הרואה שישים ריבוא, הרי חכם הרזים יודע מה בליבותם של כל באי עולם, בין אם נתקבצו מעט, בין אם נתקבצו כולם, בין אם לא נתקבצו כלל. הרמב"ן בדרשתו מסביר:

כי הדעת תלויה בפרצוף... וקבלת רז"ל כי לא נבראו בשינוי פרצופים אלא בשישים ריבוא והמניין הזה כולל כל הדעות ולכן ניתנה תורה במניין הזה, ואמרו לא היה ראוי לקבל התורה אלא כדי שתהא מתקבלת בכל הדעות, ולפי שהבורא יתברך יודע דעתן של בריות ויצרי מחשבות הכל מברכין באוכלוסיה חכם הרזים.⁷

שישים ריבוא הינו מספר המייצג שלמות, שלמות של כלל כל הדעות והגוונים שקיימים בישראל בפרט ובעולם בכלל. על כן כשרואה אדם שישים ריבוא מישראל, שישים ריבוא פרצופים שונים, מיוצגות לפניו כביכול כלל הדעות, אין דעה, צורת וזוית הסתכלות שאינה מתגלה ואינה זוכה ליצוג במעמד זה, אך הוא אינו יודע דעתן של הבריות שכנגדו, ולכן אין הוא מבחין בשלמות שנוצרה לפניו, לעומתו, בורא עולם ודאי יודע את אשר בליבם של כל אלו, על כן מברכים ברוך חכם הרזים, שרק הוא יודע להבחין בשלמות זו.⁸

ר' יוסף אלבו כותב:

רצה ה' יתברך שתנתן התורה ע"י משה בפרסום גדול וריבוי עצום כשישים ריבוא שלפי דעת חכמי הקבלה המספר הזה כולל כל הפרצופים וא"א שימצא פרסום יותר גדול ממנו אע"פ שיהיה יותר גדול.⁹

אע"פ שאפשר שימצאו יותר משישים ריבוא אנשים, מכל מקום הפרסום לא יהיה יותר גדול:

אע"פ שתמצא הרבה פרצופים בעולם, שזה יש לו פרצוף כזה וזה אחר אעפ"כ א"א לך למצוא יותר משישים ריבוא.¹⁰

⁷ תורת ה' תמימה כתבי הרמב"ן חלק א' עמ' קסב'-הוצאת מוסד הרב קוק.

⁸ עיין גם ביאורו של הרב לברכה זו בעולת ראיה ח"א עמ' שפ"ח.

אם כן המספר שישים ריבוא, הוא מספר סימבולי, הוא מייצג את סך כל הדעות, את כל צורות ההסתכלות השונות על העולם. יש במספר זה סימליות כפולה, מצד אחד מסמל את כל הדעות כולם, מצד שני יש במספר זה ביטוי למקום המיוחד שיש לכל פרט ופרט בתוך הכלל.¹¹

ד. האות הפרטית בתורה.

השל"ה¹² מביא את דברי האר"י:

ובדברי קדשו האר"י ז"ל בקונטרס וזה לשונו כללות כל הנשמות הם שישים ריבוא והתורה הוא שורש הנשמות דישראל, ולכן יש כנגדם שישים ריבוא פרושים אשר כל פירוש מן שישים ריבוא משם נתהוה שורש נשמת אחד ולעתיד לבא כל אחד ואחד יקרא וידע את התורה כפי הפירוש המגיע בשורשו אשר על ידו נברא...

וכן הפני יהושע (שם) מסביר:

מספר כל ישראל היו שישים ריבוא כמו אותיות התורה וכל אחד מישראל יש לנשמה שלו מצווה אחת ואחיזה באות אחת ודבר זה כמעט שהוא דבר מוסכם שישים ריבוא אותיות התורה הם כנגד שישים ריבוא נשמות בישראל, כל נשמה מישראל מקושרת לאות בתורה ומאותה אות היא יונקת את כוחה, מאותה אות היא יונקת את חיותה.

מה משמעות הדברים? ראשית נבאר מהן אותם שישים ריבוא **אותיות**.

כאשר רעיון מסויים יוצא מהכח אל הפועל, כאשר רצון כל שהוא יורד לעולם המעשה הוא מתגלה בצורה מוקטנת, מצתמצם, הביטוי המעשי לעולם לא יהיה בדיוק כמו הרעיון, ההוצאה מהכח אל הפועל תמיד פוגמת בגודל ובעוצמה של הרעיון.

הביטוי המעשי יופיע בעולם בצורה מצומצמת אומנם, אך מאידך הוא כבר לא רעיון תאורתי בלבד, בכח, אלא מופיע בעולם בצורה גלויה, כדברי הרב קוק:

הפסק מוכרח להיות בין תכן האידיאל המופשט של מגמת הכל ובין המתגלה ממנו בהווה בפועל... כשהאידיאלים הנשגבים, העומדים במצב התהו, בשורש הנשמה ומקור שאיפותיה, מתגבלים בגבול וגדר ידוע, מיד הם מתקדרים ויורדים מחביון

⁹ ספר העיקרים מאמר ראשון פרק כ'.

¹⁰ אהל יעקב על אתר.

¹¹ המהר"ל (גבורות ה' פ"ג) מאריך בהסבר משמעותו של מספר זה "וראיה לזה ששלימות ישראל זה המספר (שישים ריבוא) שהרי כשיצאו ממצרים היו שישים ריבוא וכשנפלו בעגל היו שישים ריבוא ובפרשת המדבר היו שישים ריבוא ובפרשת פנחס היו שישים ריבוא שמזה נראה כי צורת ישראל ושלמותם שישים ריבוא... המהר"ל ממשיך ומסביר כיצד המספר שישים ריבוא מעיד על שלמות... בתפארת ישראל פמ"א כותב המהר"ל "מספר זה זכרו בכל מקום על ההפלגה..." ועיין גם באר הגולה עמ' פט'.

עוזם. הם מקבלים יתרון מעשי ותפיסת יד של פעולה על ידי הגדרתם, אבל הטהר העליון שהיה להם לפני התגלמותם בגדרם המיוחד חדל מהם¹³.

רצון ה' המתגלה בעולם אינו מתגלה בצורה שלמה בנקודה אחת, אלא מופיע בצורה מצומצמת, אותיות התורה הם הגילויים השונים, כל אות היא גילוי מזויות אחרת של רצון ה', כל אות מגלה בחינה שונה של הרצון האלוקי. סך כל האותיות, שישים ריבוא אותיות התורה, מתאחדות ויוצרות גלוי שלם של רצון ה'.

נבאר עתה את קישורם של ישראל לאותיות. גם ישראל, כמו התורה, מגלים את רצון ה'¹⁴. עם ישראל נברא, נוצר ומתקיים כדי להופיע את רצון ה' בעולם, "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", זהו תפקידו של עם ישראל, וזאת היא זכות קיומו, הרצון האלוקי מחיה את עם ישראל.

הרצון האלוקי מתגלה בשישים ריבוא אותיות, דהינו שישים ריבוא בחינות שונות, צורות הסתכלות שונות. שורש נשמות ישראל הוא גם כן שישים ריבוא. כל נשמה מישראל מופיעה בחינה אחת שונה מרצון ה', והרי היא כאות מאותיות התורה. כלל ישראל מגלים את כלל אותיות התורה, את רצון ה' בשלמות.

תפקידו של כל אחד ואחד מישראל הוא לגלות את רצון ה' בעולם, לגלות את אותה אות שממנה יונקת נשמתו.

שבעים פנים לתורה, דהינו הדרך בה התורה מתקשרת לכל אחד אינה אחידה, הדרכים והגוונים בהם התורה פונה אל כל אחד מישראל הם מרובים. יש שישים ריבוא אותיות לתורה, דהינו שישים ריבוא זוויות שונות שבהם ניתן להתחבר לתורה, שישים ריבוא צורות בהם התורה מדברת אל ישראל.

כל אדם הוא בעל נשמה יחודית ועל כן צורת ההסתכלות שלו על העולם גם כן יחודית, ואף צורת ההתחברות שלו לתורה היא יחודית, כל אדם לומד את התורה מתוך נקודת מבט שונה, מתוך משקפיים שונות, מבין הבנות שונות במקצת מקודמיו ומבין רבדים אחרים בניואנסים דקים. אם כן החיבור הנוצר בין האדם הלומד, לתורה, הוא חיבור יחודי שלא היה כמותו עדיין בעולם, ולא יהיה כמותו. התורה מתגלה בגוון חדש, זהו חידוש שהאדם הלומד חידש זוהי האות שלו בתורה, צורת החיבור המיוחדת לו עם התורה. כבר בעצם לימודו, כאשר נשמתו מתחברת לתורה בדרך היחודית שלה, הוא חידש בתורה, חידש גוון בתורה שלא היה קיים ולא היה מופיע בעולם אם לא היה לומד.

¹² של"ה פרשת בראשית (דף ה,א)

¹³ אורות עמוד קלב'.

¹⁴ ישראל מגלים את הרצון האלוקי אולי אפילו יותר מהתורה (עיין תנא דבי אליהו פרק טו, קהלת רבה א,א וכן אורות התורה א,ב).

ישנם שישים ריבוא אותיות כנגד שישים ריבוא נפשות בישראל כאשר כל נפש שמתחברת עם התורה מגלה פן חדש בתורה, הבנה חדשה. כל אדם שלומד תורה, בעצם לימודו הוא מחדש בתורה, הוא מגלה את "האות שלו בתורה", מחדש הבנה, רובד, פן חדש בתורה, כדברי הרב קוק:

...והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפועל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת, ואם כן, הוא מגדיל התורה מצד חיבור התורה ממש בלימודו... ומכל שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול.¹⁵

ה.תורה לשמה.

רבות נכתב על המושג "תורה לשמה", מפורסמים דבריו של ר' חיים מוולוז'ין בנפש החיים: האמת כי ענין "לשמה" פרוש לשם התורה, והענין כמו שפירש הרא"ש ז"ל...כל דיבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה, כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול...¹⁶

לימוד לשמה איננו לימוד מתוך שיקולים אישיים, אגוצנטרים. לימוד על מנת לקנטר, על מנת להיקרא רבי, על מנת לקבל שכר ואפילו על מנת להתקרב לקב"ה אינו לימוד לשמה. התורה איננה אמצעי לקידום האדם, אין היא "משרתת" את האדם, להפך, הלימוד הוא אמצעי להגדלת התורה, להופיע את רצון ה' בצורה יותר שלמה בעולם, ניתן לומר אפילו, כי האדם "משרת" את התורה, הלומד לשמה, לומד לשם התורה- לשם הגדלת הופעתה.¹⁷

בהקשר לנושא בו אנו דנים, מעניינים דבריו של הבעש"ט המובאים בכתר שם טוב: ענין תורה לשמה - הוא לשם האות עצמה.¹⁸

הרב קוק מצרף את הפרושים ומשלבים:

עניין תורה לשמה - לשם התורה...והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפועל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת, ואם כן, הוא

¹⁵ אורות התורה ב', א'.

¹⁶ נפש החיים שער ד' פרק ג'.

¹⁷ ברור שלימוד התורה מקדם את האדם, מקרב אותו לקב"ה ומסייע בידו להופיע את נשמתו, אך לא זאת מטרת הלומד לשמה, הוא מכוון לשם התורה, להגדיל תורה ולהאדירה. והאמת היא, כי הלומד תורה לשמה זוכה להתקרב לקב"ה הרבה יותר מהלומד על מנת להתקרב. כמו שמופיע בברייתא: "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו..."

¹⁸ כתר שם טוב פסקא קמב'.

מגדיל התורה מצד חיבור התורה ממש בלימודו, וכיון שהקב"ה רוצה שיגדיל תורה, הדרך הישר הוא שילמד האדם מצד אהבתו את האור הגדול, שרוצה השי"ת בגילוי מציאותו, שיתגדל יותר ויותר, ומכל שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול.

כשאדם לומד תורה על מנת להגדיל את התורה, על מנת לגלות את "האות שלו" בתורה ועל ידי זה להגדיל את התורה, זהו לימוד תורה לשמה. כשאדם לומד מתוך הבנה כי בעצם לימודו וחיבורו עם התורה הוא מגלה, מחדש, מוסיף, מגדיל תורה ומאדירה, כשאדם לומד על מנת להוסיף את החלק שלו, את הלבנה שלו לבנין התורה, הרי הוא "לומד תורה לשמה - לשם התורה" ועליו נאמר:

כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו...¹⁹:

ו. אינדוודואליות בלימוד תורה.

לכל אדם "אות בתורה" שאליה מקושרת נשמתו, מובן אם כן מדוע כל אדם נמשך לפן אחר בתורה, למקצוע אחר בתורה:

כל אדם צריך לדעת שקרוי הוא לעבוד ע"פ אופן ההכרה וההרגשה המיוחד שלו ע"פ שורש נשמתו, ובעולם זה, הכולל עולמות אין ספורות ימצא את אוצר חייו, אל יבללוהו תוכנים שוטפים אל תוכו מעולמות זרים, שאינו קולטם כהוגן, שאינו מוכשר לאגדם יפה בצרור החיים שלו. אלה העולמות ימצאו תיקונם במקומם, אצל המסוגלים לבנינם ושכלולם. אבל הוא צריך לרכז את חייו בעולמותיו הוא...²⁰

ובאורות התורה ט, א:

כל אחד צריך לעסוק בעסק שלו, במה שיש לו ע"ז הכנה, וביחוד הדבר נוהג בענייני הלימוד, שאע"פ שלפעמים ע"י מאורעות במצב יהיה קשה לאדם להתחזק במה שליבו חפץ, מ"מ צריך שיהיה אמיץ ולא יעזוב את מה שמכשיר ביחוד את רוחו.

וכך כותב הרב על עצמו:

¹⁹ משנה מסכת אבות פרק ו משנה א
²⁰ אוה"ק ג' עמ' רכ"א

... אני צריך לכרות ולשתות מים מבארי, באר מים חיים, מחלק התורה שבנשמתני מהאות המיוחדת לי, שכל האותיות שבתורה באות על ידי הצינור הזה אלי וכל העולם כולו וכל עניניו מתיחסים אלי על פי זה התוכן...²¹

ז.האחריות בלימוד תורה.

לפי דברינו, לכל אדם "אות בתורה" - הסתכלות חדשה, הבנה חדשה בתורה. לפיכך אדם שאינו לומד תורה, לא מחדש את "האות שלו" בתורה, אותה אות, אותה הבנה, אותה הסתכלות, אותו פן בתורה לא יתגלה, ההבנה המיוחדת שיכול היה לחדש לא תתחדש. כביכול מעט בבנין התורה יחסר, והתורה לא תושלם, כדברי הרמח"ל²²:

כי הנה ודאי כל אחד נוטל חלקו בתורה, ונמצא שסיני אינו נשלם אלא כשכל אחד בא לעולם וגילה את חלקו. וא"כ מי שבא לעולם ולא נשתדל בתורה לגלות חלקו, איך התורה נשלמת?²³

א"כ מוטלת על כל אדם מישראל אחריות עצומה:

ראשית עליו להאמין כי יש בכוחו לחדש בתורה, לגלות הבנות חדשות ולמצוא את האות שלו בתורה²⁴:

האיש הישראלי מחוייב להאמין שנשמה אלקית שרויה בתוכו שעצמותו כולה היא אות אחת מן התורה, ואות מן התורה היא עולם מלא, ההולך ומתרבה לאין שיעור²⁵.

שנית על כל אדם מישראל מוטלת החובה לעמול בתורה, ללמוד וללמד, שכן כל אדם צריך לגלות את "האות שלו" בתורה, לחדש את ההבנה שלו, את הפן שלו בתורה, שהרי אם לא יעשה כך פוגע הוא **כביכול** בשלמות התורה, פוגע הוא בגילוי התורה, ההסתכלות שלו וההבנה שלו בתורה לא יתחדשו אם לא יעמול לגלותם, והרי הוא כמבטל את התורה מכל ישראל.

²¹ שמונה קבצים ו', א'.

²² בספרו "אדיר במרום" עמ' עא'.

²³ ע"ש בתשובתו.

²⁴ אורות התורה יא', ב'.

²⁵ ובאורות הקודש (ח"ג עמ' רז'): "מי שיש לו נטיה לחסידות, לדבקות אלהית, לחכמות רוחניות עליונות מופשטות, צריך לדעת שלכך נוצר. ואם ירף מעבודתו העליונה, שרק שרידים יחידים מוכשרים לה, מי זה ימלא את החסרן הגדול הזה. על כן ישמח בחלקו ואל ירע בעיניו ולא יבוז לחלקם של אחרים אע"פ שהם רחוקים ממנו..."